

SOCIJALNE ZNAČAJKE RIVE U ŽIVOTU GRADA Primjer Splita¹

Anka Mišetić

Institut za primijenjena društvena istraživanja, Zagreb

UDK 316.334.56(497.5 Split)

Pregledni rad

Primljeno: 27. 5. 1996.

U članku se analizira socijalna uloga Rive u gradu Splitu, pri čemu se ona promatra kao kompleksan urbani prostor koji određuje i definira niz komponenata. Analiza je temeljena na uvažavanju više aspekata ovog prostora, kao što su arhitektonsko-urbanistička, kulturno-povijesna, gospodarstvena, simbolička i socijalna dimenzija. Sve ove komponente ne bi trebalo promatrati izdvojeno, jer tek zajedno, u međuovisnosti, tvore fenomen Rive. U zaključcima se sugerira da i simboličkim i pejzažnim (prirodnim) kvalitetama ovaj prostor, kao svojevrsna mikroambijentalna cjelina, pridonosi oblikovanju identiteta grada i može biti jedan od važnijih čimbenika započetog procesa retradicionalizacije u sferi gradskog javnog života.

1. UVOD

U sveopćem sivilu, uniformnosti i megalomaniji suvremenih gradova, splitska Riva² privlači kao jedan od sve rjeđih prostora "po mjeri čovjeka" i nameće se kao zanimljiva i značajna tema za sociološka promišljanja.

Zadovoljstvo što ga ovaj prostor pruža posjetitelju rezultat je dviju njegovih komponenata: prirodne (koja nudi estetski užitek, opuštanje, rekreaciju, svojevrsni odušak...) i društvene (mogućnost da se sudjeluje u socijalnom životu grada, da se bude dijelom javnog života, kolektivnih događaja).

Unutar gradske cjeline riva nosi dvojaka obilježja – ona je mjesto društvenosti, "srce" grada, ali i mjesto gdje gradska, urbana sredina prelazi u prirodnu sredinu – (pre)staje pred prirodom.

1

Dio ovog rada osniva se na magistarskom radu A. Mišetić pod naslovom "Uloga rive u socijalnom životu mediteranskog grada: primjer Splita".

2

Riva – riječ talijanskog podrijetla, u najužem smislu označava gradsku obalu (Klaić, 1987, 1170).

Premda su stare gradske jezgre česta istraživačka tema, prostori rivâ nisu u sociološkom smislu podrobnije ni zasebno istraživani.

Potreba za istraživanjem fenomena splitske Rive tim je izraženija, ako se uzme u obzir da je riječ o gradu koji je narastao od 20-ak tisuća stanovnika s početka stoljeća do četvrtmilijunskog regionalnog središta danas.

Posljedica takvog rasta, koji se najbrzanije odvijao nakon 2. svjetskog rata, između ostalog jest i transformacija mnogih prepoznatljivih segmenata grada, od kojih su neki, više ili manje, izgubili svoj kulturni, socijalni i urbani identitet. Jedan od takvih prostora jest i Riva, što ovu problematiku najtješnje veže uz fenomen identiteta grada. Vrijednost Rive kao tzv. mikroambijentalne cjeline očituje se i u simboličkim i u pejzažnim kvalitetama kojima ona pridonosi stvaranju identiteta grada. Na tome je utemeljena i pretpostavka da ćemo – ako shvatimo ulogu rivâ u društvenom životu primorskih gradova – moći u barem jednom segmentu omogućiti i humaniji život u njima.

Kako se fenomen rive, s razumljivim i nužnim razlikama, ponavlja na obalama Sredozemlja, moguće je izdvojiti neke opće značajke toga prostora:

– riva je tradicionalno prostor intenzivnih socijalnih odnosa, mjesto kontakta unutar grada i mjesto dodira s vanjskim utjecajem, za što je ponajprije zaslužna njezina prvobitna trgovačka i prometna uloga;

– iako je splitska Riva autonomna cjelina u odnosu na staru gradsku jezgru, ona s njom, osim socijalnih, dijeli i neka prostorna obilježja³ te je i sama središte i ishodište grada. Tome u prilog idu i neke njezine socijalne funkcije po kojima je to mjesto okupljanja, komunikacije, kolektivnih događanja i sl.

2. NEKI ASPEKTI ODNOSA "URBANOG" I "SOCIJALNOG"

Govoriti o socijalnoj ulozi rive znači zadirati u odnos prostornog (fizičkog) i socijalnog, što je temeljna preokupacija urbane sociologije, ali i socijalne ekologije. Sa stajališta tih disciplina nekoliko je značajnih aspekata koje je u ovom slučaju valjano razmotriti: odnos između ljudske zajednice i njezine okoline, problem fizičkog determinizma i njegova kritika, veza između ponašanja u nekom prostoru i izgrađene okoline.

Gradovi sadrže bogatstvo socijalnih oblika i značenja. "Grad je definiran svojim geografskim, klimatskim, i ambijentalnim položajem, definiran je zajedničkim osobinama svojih stanovnika; njihovom općenitom sposobnošću i djelatnošću, ne samo fizičkom već i duševnom; njihovom sviješću o građanstvu;

³

Južno pročelje Dioklecijanove palače, koja predstavlja jezgru grada, nalazi se na središnjem dijelu Rive.

definiran je materijalnom i kulturnom tradicijom dotičnog grada i sviješću građana o njegovoj povijesnoj ulozi i povijesnom kontinuitetu; definiran je još mnogim teško izmjerljivim faktorima: ljubavi, ponosa, brige ili možda mržnje, stida, nebrige i sl." (Kečkemet, 1986:59). Pitanje modernog, urbanog društva, pitanje je vezano uz promjene fizičke strukture grada (Mumford, 1988) i odnosa tih promjena prema socijalnim aspektima življenja. Govoriti o socijalnoj ulozi Rive znači proniknuti u odnos prostornog (fizičkog) i socijalnog, što je temeljna preokupacija urbane sociologije. "A shvatljivi, prisni, ugodni i poznati ambijenti: zgrade, ulice, trgovi, parkovi i svi ostali gradski elementi, pružaju čovjeku osjećaj sigurnosti, orijentiranosti, zadovoljstva, osjećaj njegova opravdanog položaja u svijetu koji je iznad shvaćanja" (Kečkemet, 1981:59). Temelj razvoja klasične urbane sociologije nalazimo u nekoliko disciplina (socijalna geografija, demogeografija, sociologija sela i sl.), ali najveći utjecaj na urbanu sociologiju imao je razvoj humane ekologije. *Human ecology* najčešće se definira kao grana sociologije koja proučava odnose između ljudske zajednice i njezine okoline (Michelson, 1970). Isti autor, uz dužno poštovanje prema dosezima ove discipline što je nastala po analogiji s biološkom ekologijom, vidi propuste humane ekologije u nedostatku eksplicitnih istraživanja odnosa ljudi i fizičke okoline, jer se pojam "okoline" u humanoj ekologiji odnosi uglavnom na socijalnu okolinu. Klasična urbana sociologija, koju gotovo u potpunosti izjednačavamo s čikaškom školom, prihvaća fizički determinizam i uspostavlja ga kao teorijski okvir većine istraživanja. Zbog jednosmjernosti tako promatranog odnosa prostor se često javlja kao nezavisna varijabla. "Pretpostavka koja je dopuštala takvo rezoniranje je da postoji određena međuuvjetovanost između 'društva' i 'prostora', te da u tom procesu društvo 'realizira' dio svoje slike u prostoru. Proučavanje struktura odgovarajućeg prostora otvara mogućnost proučavanja konkretnog društva" (Čaldarović, 1985:201). Kritičar klasične urbane sociologije, M. Castells, analizira ovaj odnos kroz slijedeća pitanja: "da li postoji specifično 'urbano ponašanje' (podobno za proučavanja urbane sociologije) koje je karakteristično za pojedine urbane jedinice (prostore, zone, predjele grada); da li uopće postoje specifične urbane jedinice; da li je uopće moguće govoriti o procesu proizvodnje društvenog fizičkim (prostornim, ekološkim); te, na kraju, da li je moguće govoriti o mogućnosti proizvodnje specifičnih prostornih okvira na osnovu manifestacija vrijednosti posebnih socijalnih skupina, grupa?" (Čaldarović, 1985:196).

Castellsov doprinos razvoju ideje o povezanosti socijalnog i prostornog svakako je i uvođenje pojma konteksta, smještanje analize u određeni prostorno-vremenski kontekst. Ono što uvjetuje sličnost urbanih oblika u različitim društvenim sustavima, prema Castellsu, nije uvjetovano sličnim prostornim oblicima, već ponajprije društveno-ekonomskom kompleksnošću. Dakle, po njemu, samo "urbana varijabla" nedovoljna je da bi se objasnila pojava.

Kompleksnost veze između ponašanja u nekom prostoru i izgrađene okoline naglašavaju i Aiello i Thompson navodeći tri moguća oblika odnosa ljudskog ponašanja i fizičke okoline koje je definirao Wohlwill (1970): (1) okolina (kon-

tekst) ograničava pojedina ponašanja ili modele ponašanja, (2) okolina može utjecati i na ponašanje i na osobnost pojedinca i (3) odnos može biti motivirajuća snaga koja može rezultirati jakim osjećajima, ali i generirati stavove i utjecati na prihvaćanje ili odbijanje nekog tipa ponašanja (Aiello i Thompson, 1980).

Za naš rad zanimljiva je specifična vrsta urbanog prostora, tzv. javni prostor uz koji se veže pojam "javnog života". Riječ "urbano" ne odnosi se samo na grad općenito već podrazumijeva i uključuje i druga javna mjesta. Jedno od takvih mjesta su i gradske ulice. One, kao prostori javnog života na kojima građani provode znatan dio vremena, najizravnije utječu i na kvalitetu življenja. Ističući da okolina daje karakter mjestu, isti autor naglašava i utjecaj koji izgled, i uopće tip okoline (ulice, zgrada) ima na kvalitetu života (Nasar, 1989).

Tijekom vremena ljudi pridaju prostorima određena značenja, što može rezultirati posebnom sklonošću prema nekom mjestu. Ova sklonost može se očitovati i na "stvarnoj" i na simboličkoj razini (Low i Altman, 1992). U tom kontekstu vrijedno je podsjetiti se da, kako je napisao Kudrjavcev (1985:125), "...splitska Riva sa svojim iščezlim atrakcijama oživljava uzbuđenja bezimernih dječaka što tumaraju njezinim gatovima u potrazi za pustolovinom i igrom. U intimnom mozaiku reminiscencija, u sjetnoj diorami djetinjstva bezbrojnih Splicićana kojima je vrijeme odmicalo u emotivnom drugovanju s tom Rivom ostaju neke trajne slike u međuvremenu iščezle u zbilji..."

Riva nas ovdje zanima kao javni prostor, mjesto socijalnog, javnog života. Istražujući njezinu socijalnu ulogu polazimo od činjenice da se javnom životu pripisuju mnoge važne funkcije. Pojedinac se u javnom životu podređuje nekim "općim pravilima" i "općem dobru". U tom skupnom djelovanju, koje je karakteristično za javni život, članovi zajednice uče se određenom socijalnom ponašanju (Brill, 1989). Jer javni, a napose otvoreni prostori grada (Carr i Lynch, 1979), slobodni su, ali i kontrolirani s obzirom na društveni poredak i tradiciju.

Riva, uz navedena svojstva "javnosti" i "otvorenosti" posjeduje još jednu specifičnost, a to je neodvojivost ovog prostora od mora. Privlačnost koju vodene površine uopće, a napose more, imaju za ljude, Eckardt (1979) tumači riječima: "Vode ne daju samo mogućnost transporta ili izvora hrane već nam pružaju i određena nedefinirana zadovoljstva. One (do)daju uzbuđenje, ali i spokoj, one daju značenje mjestu, određuju duh grada i k tome, da se ne spominje užitak 'hladnog povjetarca', mogućnost rekreacije i ljepota 'odraza u noći'". Atraktivnost određenih mjesta, među koje spada i splitska Riva, ne proizlazi samo iz estetske vrijednosti građevina ili prirodnog okoliša. Uzroci sklonosti prema nekom mjestu (Low i Altman, 1992) mogu se nalaziti u emocionalnoj i kulturnoj vezi koja nastaje kada se nekom prostoru tijekom vremena pridaje određeno značenje.

Svi ovi aspekti urbanog "problema" ilustriraju širinu područja istraživanja urbane sociologije, ali naslućuju i njezine granice i nemogućnosti pred komplek-

snošću pojava. Upitnom se pokazuje čak i uporaba pojma "urbani problemi", jer riječ je, zapravo, o problemima društvenog života uopće. Posljedica je to ekspanzije urbanog u druge sfere života, zbog čega ono što nazivamo urbanim problemima (kriminalitet, promet, ekologija, planiranje, socijalne interakcije itd.) postaju problemi modernih društava uopće. Klasični aspekti proučavanja urbane sociologije više nisu isključivo problemi urbanih sredina već su postali problemima modernog društva (Čaldarović, 1985).

Ovakvo preispitivanje samog predmeta urbane sociologije dovodi, naravno, u pitanje opravdanost i mogućnost njezinog postojanja, što govori o potrebi da u skladu s trendovima razvoja i urbanizacije disciplina sociologije koja se naziva urbanom zakorači u novu fazu. Iako klasičnoj urbanoj sociologiji zahvaljujemo uočavanje i postavljanje određenih problema u odnosu socijalnog i prostornog, nužno je njezino preispitivanje i kritika. Tim više što je urbanizirano društvo u kojem živimo razlog za daljnje postojanje i razvoj urbane sociologije. Što se tiče upitnosti samog termina "urbano", nije zanemariva ni činjenica "da je on već i u kolokvijalnom govoru našao svoje mjesto kao termin koji u okviru svakodnevnog iskustva referira na opisivanje određenog stanja pojava u okviru određene organizacije fizičke sredine i koji se, mada je nedovoljno precizan može dalje operacionalizirati. Nepreciznost tog termina ne umanjuje mogućnost proučavanja mnoštva aspekata na koje se on odnosi" (Čaldarović, 1985: 216). Jedna od takvih mogućnosti jest i proučavanje uloge splitske Rive u javnom, društvenom životu grada, uzimajući u obzir da je riječ o prostoru koji pobuđuje emociju i prema kojem se zato razvija poseban odnos. Odnos čovjeka prema prostoru u kojem živi i interes za njega govore o dubokoj povezanosti čovjeka s prostorom. U toj neprestanoj interakciji ljudi, i kao jedinke i kao grupe, mijenjaju, oblikuju i stvaraju prostore svoga življenja, jer osim što je u njemu pronalazio egzistencijalnu zaštitu, čovjek je, smatra Supek, izgrađivao prostor "koji će svjedočiti o njegovoj misli, mašti i društvenim odnosima, da oblicima izrazi bogatu simboliku vlastitog života..." Stoga je i "prostor u kojem će se pojedinac rađati, rasti i dozrijevati, morao nešto govoriti o njegovom poimanju kozmosa i društvene organizacije. Inače grad ne bi imao nikakvu odgojnu funkciju i čovjek bi slabo spoznao svoju društvenu ulogu" (Supek, 1987). No bez obzira na tu društvenu ulogu, ako je ona bila na štetu prirodnosti, čovjekov je prosperitet bio ugrožen. Jer prirodni je prostor, s druge strane, nadahnjivao čovjeka, koji je učio od njegova sklada. Stoga je, kao ideal, ali i kao jamstvo opstanka, ostala onakva organizacija života u prostoru koja ne ugrožava tu harmoniju. Sa stajališta organicističke teorije grada, nužnost "suradnje s prirodom" zagovara Saarinen (1972:221), koji smatra da se idilične slike minulih vremena neće vratiti u svom prvotnom obliku, ali da "mi još uvijek imamo iste šanse kakve su imali i naši preci, jer i pored izmijenjenih prilika, čovjek je zadržao svoje sposobnosti razmišljanja, osjećanja, uživanja i ostao je podložan uticaju okoline... Otuda organska decentralizacija žarko teži da dovede čovjeka i prirodu u prisniji međusobni odnos bez obzira na veličinu do koje grad može da naraste." Kada je riječ o prirodi u gradskom životu, ona se javlja kao "gradski pejzaž" i pretpostavlja "organizirani prostor" (Supek, 1987). Utjecaj prirode ili krajolika na urbani život ovisan je o njegovoj zastupljenosti, organizaciji i

veličini. Mediteranski grad suočen je s prirodom na specifičan način. Kao i kod drugih gradova na moru, i kod njega je taj utjecaj plavetnila, širine i "nezaobilaznosti" pejzaža dominantan. Njegova okrenutost moru okrenutost je prirodi, ali i veza s drugim društvima, jer brodovi koje očekujemo i dočekujemo iz tog plavetnila krajolika donose nove ideje, nove kulture i napredak. A more "ponekad veže krajeve više negoli kopno... Trgovačke i ekonomske veze utiru put kulturnim dodirima s prekomorskim krajevima..." (Karaman, 1986:191).

I ovdje dolazimo do mjesta doticaja, do "ulaza" i "izlaza" ljudi, informacijâ, kulturâ, dolazimo do rive na kojoj se dočekuje i ispraća, na kojoj se čovjek stapa s prirodom i koja je zbog toga posebno mjesto, prostor gdje nas privlače daljine, nepoznato, mjesto neprestanog poticaja da se krene dalje. Pitanje je koliko je mjerljiv taj doprinos rive i koliko na sveukupnost života utječe mogućnost koju riva ostavlja gradu i ljudima, mogućnost da se dođe do "kraja" grada i pusti pogled da odluta...

Već smo rekli da priroda u gradu pretpostavlja organizaciju prostora. Promatrano s aspekta urbane sociologije, praktični cilj proučavanja odnosa prostora i društva mogao bi se opisati kao pokušaj organizacije humane okoline.

Jadan od pokušaja društva da intervenira u prostor, da ga organizira i "humanizira" jest urbano (prostorno, urbanističko) planiranje. Ono je nastalo kao težnja za regulacijom i kontrolom urbanističkih procesa te nastoji uskladiti urbane procese s ljudskim potrebama. Njegove vrijednosne pretpostavke dio su šireg društvenog konteksta, pa Čaldarović (1987) smatra da je, na neki način, prostorno planiranje "situiranje određenih društvenih procesa u njihove prostorne izraze". Problemi nastaju kada se uvidi kako "društvena stvarnost konkretnog društva nije jednostavan i jedinstven fenomen, da se društvo sastoji od mnoštva sukobljenih interesa, skupnih ili individualnih, da se određena društvena (politička) akcija ne odnosi podjednako na sve članove određenog društva." Kako onda govoriti o "prosječnom" građaninu, društvu ili "prosječnim" potrebama? Na tom pitanju neuspjeh su doživjeli mnogi od utopijskih urbanologa do modernih planera. Urbano planiranje u sebi uvijek ima ugrađene vrijednosti određenih grupa i ono je uvijek "izraz određenih političkih odluka u prostoru", a nikako nije vrijednosno neutralno ni "znanstveno objektivno", iako to teži biti. U svakom slučaju, planiranje grada je interdisciplinarna, kompleksna djelatnost koja zahtijeva timski rad parcijalnih stručnjaka, i ono, kao i prostor, u sebi nosi značajke određenih grupa i određenog vremena.

3. KAKO MOTRITI RIVU U KONTEKSTU MEDITERANSKOGA GRADA

Riva se svakako pojavljuje kao kompleksan urbani prostor koji određuje i definira niz komponenata, pa se prema tome i njezino proučavanje u kontekstu mediteranskih gradova može temeljiti na više aspekata, od kojih je potrebno istaknuti najvažnije:

- a) kulturno-povijesni
- b) arhitektonsko-urbanistički
- c) gospodarstveni
- d) ekološki
- e) simbolički
- f) socijalni.

3.1. Kulturno-povijesno i arhitektonsko-urbanističko značenje

Kulturno-povijesni i arhitektonsko-urbanistički aspekt proučavanja ovoga prostora najsvrsishodnije je izložiti kroz analizu urbanističkih promjena koje su se događale kroz stoljeća. One nedvosmisleno ukazuju na važnost "južne, morske fasade" za simboliku i identitet grada Splita.⁴

Ne ulazeći podrobnije u bogatu arhitektonsko-urbanističku povijest grada, važno je naglasiti kako već u razdoblju grčke kolonizacije i u rimsko doba započinje utjecaj velikih mediteranskih kultura na naše prostore. Među svime treba posebno izdvojiti gradnju Dioklecijanove palače u 3. i 4. st. n. e. Njezina luka, i napose njezino južno pročelje, bit će glavna okosnica buduće Rive i cijele južne fasade grada. U razdoblju srednjeg vijeka grad raste i izlazi iz zidina, no sve do početka 19. st. ne možemo govoriti o Rivi kao "žarištu" društvenog života.⁵ Tek početkom 19. st., u vrijeme francuske vladavine (1806.-1813.), ruše se mletačke utvrde i proširuje se obala te nastaje prvo šetalište u onom smislu u kojem se doživljava u građanskom društvu. U razdoblju pod austrijskom upravom, koje slijedi od 1813. do 1. svjetskog rata, gradnjom novih objekata produžuje se južna fasada i definira se izgled zapadnoga dijela stare obale. Taj proces dotjerivanja fizionomije Rive dovršava se između dva rata s dvije značajne intervencije: umjesto dotadašnjih murvi, na Rivi se sade palme, a umjesto starih neuglednih kućica podno južnih zidova palače, grade se nove Kellerove kućice-dućani, rađene prema tipskom projektu (Muljačić, 1966). Nakon 2. svj. rata razvojni procesi odvlače pozornost s morske fasade grada na rješavanje aktualnih problema stambenog prostora i divlje izgradnje. Rade se planovi za grad i regiju, u kojima je Riva i dalje predviđena kao rekreativno i reprezentativno mjesto, ali su stvarna ulaganja vrlo skromna (Maroević, 1991). Kako je planiranje grada dio šireg društveno-ekonomskog konteksta, ono je ovisilo o politici gospodarenja gradom.

4

Sintagma "morska fasada" vrlo se često rabila u urbanističkim i srodnim studijama, a ide u prilog tezi o postojanju dijela gradske cjeline čiji je fizički reprezentant upravo Riva.

5

Za vrijeme mletačke vladavine (15.-18. st.) grade se utvrde oko grada, pa i na samoj obali.

3.2. Ekonomski aspekt: kako gospodariti prostorom Rive

Gospodarstvena uloga Rive vezana je prvotno uz njezinu prometnu i trgovačku funkciju, jer se taj prostor podudarao s prostorom luke. Uz prostor i trgovinu vezalo se i ugostiteljstvo. Činjenica da uloga Rive u gospodarenju gradom nije dostatno definirana posljedica je određenog tipa ekonomije razvijanog nakon 2. svj. rata, tzv. državno-planske ekonomije, koja u svojim polazištima nije uvažavala specifičnosti prostora. Ne mogavši pronaći specifične potencijale, strategija razvoja temeljena na takvom gospodarenju dovela je do situacije koju Rogić (1990) opisuje sažimajući je u sljedećim elementima:

- ekspanzija urbane periferije
- propadanje stare jezgre
- kontinentalizacija grada
- pad ambijentalne kvalitete
- porast zagađenosti.

Za fenomen socijalne uloge Rive relevantni su svi ovi elementi, ali najizraženi je posljedice ostavio je proces kontinentalizacije koji je nametnuo stil života neprimjeren mediteranskom podneblju.

Ako nije bio interesantan s aspekta industrijskog investiranja, prostor je uspijevao izbjeći industrijskoj ekspanziji, ali je ostajao zapušten, bez intervencije drugih sadržaja, "ničija zemlja društvenog života" (Mumford, 1988), za koje se nisu mogla pronaći financijska sredstva. Ako nije postojala politička odluka, nikakav prirodni mehanizam nije mogao utjecati na razvoj ovog prostora. U takvom su položaju najčešće bile stare gradske jezgre, pa i Riva koja nas ovdje posebno zanima. Nasuprot ovakvom poimanju upravljanja gradom moguće je suprotstaviti gospodarenje prostorom na temelju određivanja prostorne i ekološke rente, i to specifičnog oblika rente, budući da se radi o specifičnom obalnom području koje zbog toga ima dodatnu vrijednost.

3.2.1. Definicija obalnog područja i pojam obalne rente

Između ostalog, pomorska orijentacija znači utvrđivanje i priznavanje specifičnosti prostora uz more, obalnog prostora. Treba napomenuti da ne postoji neka opća definicija obalnog područja, već se pri određivanju ovog pojma najčešće koriste geografski, ekonomski i socijalni kriteriji, pa se najčešće kaže da je "obalno područje prostor oko obalne linije u kojemu se događaju socio-ekonomski i kulturni odnosi koji se usko vezuju uz taj prostor" (Šimunović, Mladineo i dr., 1992). Najkarakterističniji proces koji se, zahvaljujući čovjeku, događa u tom području jest proces litoralizacije. Kako je riva uvijek dio šireg obalnog prostora, ona je također pod stalnim utjecajem i perspektivnih procesa, i mogućih problema neravnoteže koji se javljaju u procesu razvoja i preobrazbe određenog kraja. Opća strategija industrijalizacije obale i kontinentalizacije

grada odrazila se i na specifičan prostor splitske Rive. Zbog neselektivnog korištenja prostora, što je posljedica nepostojanja drugog kriterija doli kriterija industrijske racionalnosti, došlo je do vrlo kritičnog razvoja. Ono što je potrebno, to su regulatorni mehanizmi koji će polaziti od činjenice da je prostor "svojevrsni element koji pridonosi uvećanju dobiti, u kojemu se živi i radi, koji se troši i kojega zbog toga treba štiti i obnavljati" (Šimunović, Mladineo i dr., 1992). Na taj način moguće je uspostaviti instrumente koji će jamčiti ravnotežu. Da bi se što preciznije vrednovao ovaj specifičan prostor, isti autori smatraju kako je nužno utvrđivanje i "specifične vrste građevinske i prostorne rente za korištenje obalnih prostora koji su u nekom kontaktu s morem, kao i ekološke rente obalnih zona."

Cifrić (1989:48) uočava da "ukoliko se odnos centra i okoline ekonomski promatra, tada se u tendencijskom smislu možda više neće moći u skoroj budućnosti govoriti o postojanju 'prirodne okoline' (unatoč postojanju prirodnih zakona) jer se:

(a) u suvremenoj proizvodnji moraju ukalkulirati i troškovi koji se odnose upravo na te elemente (zaštite ili potrošnje prirode), što znači da su oni kao prirodni faktori uzeti u obzir;

(b) jer je primjenom najsuvremenije tehnologije čovjek prisutan na čitavoj planeti." To znači da ni zrak, ni voda više nisu besplatni kao nekada.

Da bi cijeli sustav funkcionirao, tj. da bi upravljanje na ovim temeljima moglo biti djelotvorno (Šimunović, Mladineo i dr., 1992), svi elementi sustava (ljudski resurs /upravljanje/, finansijski resurs /renta/, fizički resursi /opremljeno i neopremljeno zemljište/ i informacije u funkciji odlučivanja) moraju biti jedinstvena kompozicija, a ne raštrkane i nepovezane operacije u sklopu gradske uprave.

Na taj bi se način uz obalu stvorio reprezentativni pojas, čija bi, pojednostavljeno rečeno, cijena korištenja namicala dovoljna sredstva za njegovu zaštitu, održavanje i razvoj.

Uvođenjem selektivnog korištenja prostora Riva bi se ograničila na sadržaje koji su joj tradicionalo, kulturno i ekološki primjereni.

No uočljiv je neriješen problem (Maurič, 1995) koji predstavlja "ekonomizacija prirodnog ekološkog bogatstva". Maurič se na istom mjestu pita o najprimjerenijem načinu na koji je moguće odrediti cijenu prirodnom bogatstvu. "Kako ekonomizirati prirodno ekološko bogatstvo? Samo obračunati negativne eksternalije i vratiti ih prirodi putem ekološkog fonda ili, pak, napraviti korak više obračunavajući i 'dobre usluge' čiste, zdrave i estetski nedirnutе prirode, koje su, za sada, u načelu, besplatne." Očito je da proces uvođenja "zelenog modela" u ekonomiju neće biti jednostavan. Društveni razvoj, smatra dalje Maurič, ovisi o konzistentnoj ekološko-ekonomskoj teoriji koja treba integrirati dva konfliktna podsustava: ekonomski (odlikuje se egoizmom i racionalnošću) i ekološki,

koji pokreće "egzistencijalna nužnost zdravlja i preživljavanja". Gospodarski razvoj veže se uz ekološko pitanje koje postaje pitanje kulture, morala i etike.

3.3. Ekološki aspekti – vrijednosti prirodnog ambijenta i povijesne baštine

Ekološka osjetljivost Rive posljedica je njezine prirodnosti, tj. činjenice da se ovdje radi o prostoru gdje priroda ulazi u gradsko tkivo. Osim što je dio jednog od najzagađenijih područja na obali, more uza splitsku Rivu ima i svoje posebne zagađivače: kućni otpad, trajektnu luku i marinu te buku. No osim ugroženosti prirodnog okoliša, ovdje se susrećemo i sa ugroženošću kulturne baštine (Maroević, I., 1986). To je problem što ga Riva dijeli sa starim gradskim jezgrom, koje u uvjetima destrukcije i zagađenosti poprimaju izgled slamova u fizičkom i socijalnom pogledu. Dijeleći umnogome sudbinu gradskog središta, stare gradske jezgre, kojoj i sama jednim dijelom pripada, ni Riva nije izbjegla mnogim negativnim procesima što su, prema Rogiću (1991), rezultirali "periferijskim pulsom u srcu od grada". Argumente za tezu o "razvojnoj periferiji" starih urbanih jezgri autor razotkriva u koncentraciji "svih glavnih oblika destrukcije okoliša: i zagađenosti i zagušenosti i zapuštenosti i simboličke banalizacije..." I u brojnosti ekoloških problema, što su posljedica, između ostalog, i nebrige za morsku obalu, očituje se jedan oblik kontinentalizacije grada.

3.4. Simboličko značenje mjesta

Drugi oblik kontinentalizacije grada očituje se u nebrizi za simboličke vrijednosti Rive. Simbolička se komponenta, koja pretpostavlja pridavanje određenih značenja nekom objektu ili mjestu, na prostoru Rive može iščitati na nekoliko razina. Dakić (1978) razlikuje prirodne i artificijelne simboličke elemente (s tim da se i jedni i drugi dalje dijele na "makro-" i "mikro-" elemente s obzirom na položaj promatrača). Simbolika Rive sadrži prirodnu komponentu (more, uvalice, rtovi, palme...), ali i artificijelnu (dokovi, šetaliste, svjetionici, kulturno-povijesni spomenici, skulpture, klupe, fontane, rasvjeta...). Supekova sistematizacija simboličkih elemenata, na koju se Dakić također poziva, uočava postojanje nekoliko oblika simboličke identifikacije koje možemo primijeniti na splitsku Rivu:

1. lokalno-ekološki (nazivi uvala, rtova, hridi..., "Tomića stine"...)⁶
2. etnografski (stare kućice Velog Varoša što se spuštaju do same obale...)
3. kulturno-historijski (ostaci građevina iz prošlosti, brojne osobe iz svjetske i europske povijesti – car Dioklecijan, maršal Marmont itd.)
4. socijalno-politički (mjesto odvijanja raznih svjetovnih i crkvenih događanja...).

Jedan od važnijih oblika simboličke identifikacije jest upravo ovaj nazivan socijalno-političkim. Događanja na Rivi, tradicionalne svečanosti i običaji poput

proslave blagdana sv. Dujma, karnevala ili procesija u dane "Velikog Petka" pamte se kao simboli vezani za identitet Splita jednako kao i povijesni i kulturni spomenici. Ti oblici društvenog života neizbrisivi su elementi portreta grada, i u procesu izvjesne retradicionalizacije gradskog života – koji je moguće nazrijeti kroz obnavljanje ovih starih običaja – oni se ističu kao značajna uporišta nove gradske dramaturgije.

3.5. Socijalna uloga Rive – spoj urbanog središta i prirodnog ambijenta

Socijalna komponenta Rive i njezina socijalizatorska uloga grade se kao posljedica dvaju fenomena – otvorenog gradskog prostora i ljudske potrebe za javnim životom. O tome da se još od najranijih vremena društveni život Splita odvija na ulicama, trgovima, Rivi, tj. na otvorenim prostorima, svjedoči brojna literatura (povijesna, književna i sl.). Iako je Riva jedno od središnjih mjesta zbivanja u raznim prigodama, ona je i svakodnevno okupljalište građana. Logično se nameće i usporedba Rive s gradskim trgovima. Premda ovi prostori dijele mnoge socijalne funkcije, Riva ipak posjeduje dodatnu socio-psihološku vrijednost koja se može povezati sa simbolikom mora i mogućnostima opuštanja, relaksacije i općenito realiziranje čovjekove potrebe za kontaktom s prirodom, elementom vode kao izvorom života. Pišući o krizi suvremene civilizacije, Cifrić (1989:230) kaže da "odnos čovjeka i prirode nije za čovjeka tehničko pitanje, već prvenstveno antropološko pitanje. Ono je za čovjekove perspektive još značajnije kao odnos njegove kulture i prirode. O tom odnosu moguće je postaviti dvije teze. Prva teza polazi od prirode kao osnove čovjekovog života, kulture, granica ponašanja: čovjekova kultura dio je prirode... Druga teza polazi od društva, tj. čovjekove kulture, njegovog dosadašnjeg djelovanja. Ona može glasiti: priroda je dio čovjekove kulture... Kultivacija (prirode) se odvija prema mjerilima neke civilizacije." Priroda rijetko tako očigledno (čak i u današnje vrijeme) sudjeluje u oblikovanju socio-psiholoških i kulturnih osobina kao pod nebom Mediterana. Vrijednost i mjesto koje prirodi pripada u mediteranskim civilizacijama vidljivi su i iz činjenice da prve propise o reguliranju i zaštiti čovjekove okoline nalazimo u Grka i Rimljana (Günter, 1989). Često se u literaturi (napose književnosti, putopisima i esejistici) ukazuje na zajedničke psiho-socijalne karakteristike mediteranskog podneblja, kao što je "analogija u načinu, kako se ovi narodi kreću u svojim sredinama: Grk je prijatelj

6

Visoka simboličnost ovog prostora ima uporište u prisutnosti mora. Voda kao simbol tema je brojnih antropoloških studija, no ovdje ćemo samo naznačiti tri glavne teme koje se, u raznim kulturama, vežu za vodu: "izvor života, sredstvo očišćenja i središte obnavljanja... Voda, neizdiferencirana masa, predočuje beskonačnost mogućnosti i sadrži sve što je virtualno, bezoblično, klicu klica, sva obećanja razvoja, ali i sve prijetnje resorpcije" (Chevalier i Gheerbrant, 1994). Posebno mjesto u simbolici vode pripada moru, a veže se uz dinamiku života, pa na istom mjestu autori kažu: "Sve dolazi iz mora i sve se u more vraća... More kao voda u kretanju simbolizira prijelazno stanje između još apstraktnih mogućnosti i određenih zbiljnosti, situaciju ambivalentnosti... Otuda je u istom mah slika života i slika smrti."

sunca, mora, kavane i 'ćakule', kao i Španjolac, kao i naš Dalmatinac. Sunčani zimski popodnevi pretvaraju cijelu mediteransku obalu u veliku terasu, na kojoj se raspravlja, protestira, gradi i razara, ali, uglavnom, jadikuje i žali. Sunce, koje ljeti ubija ove narode, zimi im daje snage i nade" (Radica, 1971:50). Naglašavajući odnos prirodnih uvjeta i kulturalnih posljedica potrebno je podsjetiti na Braudelovu analizu civilizacijâ, koju on uvijek veže uz određen prostor, klimu, reljef i vegetaciju. Za njega je Sredozemno more jedna od prednosti koja je omogućila razvoj mediteranskih civilizacija. Ta prednost očituje se, između ostalog, kroz veliku ulogu prometa u stvaranju i održavanju tih civilizacija. Stoga Braudel (1990:43) kaže: "Ni jedna civilizacija ne živi bez kretanja, svaka se obogaćuje razmjenama, šokovima koje izazivaju plodonosna susjedstva." Tako je i uloga rive u mediteranskom gradu, iako u osnovi prometna, značajna za cjelokupan socijalni život grada, a često i cijele regije. Možemo reći da je nastanak rive uvjetovan prometnim potrebama gradova na moru. Zahvaljujući prometu koji je omogućio vezu s drugim kulturama, riva je postala mjesto intenzivnog društvenog kontakta i susretanja s drugim sredinama. S vremenom, iako se prometne funkcije odvajaju u posebne trgovačke ili putničke luke ili dijelove luka, riva i dalje ostaje, u socijalnom smislu, "mjesto susretanja", javni gradski prostor namijenjen okupljanju, rekreaciji i provođenju slobodnog vremena. Važnost geografskog položaja očituje se ponajprije u središnjem položaju što ga Split zauzima u odnosu na dalmatinski prostor. Njegov povoljan položaj prema unsko-bošnjačkom i bosanskom prostoru čini ga makroregionalnim središtem kako za Dalmaciju tako i za velik dio zapadne Bosne. Splitska luka zauzima središnju poziciju na hrvatskoj obali Jadrana, a po prometu putnika i vozila, danas ima vodeću ulogu ne samo u Hrvatskoj nego na cijelom Jadranu. Svoju važnost zahvaljuje ponajprije velikom broju otoka koji gravitiraju Splitu, općim turističkim pravcima Europe koji se jednim svojim krakom pružaju prema jadranskoj obali, te neposrednoj blizini talijanskog kopna koje se pruža usporedno s našom obalom (Šimunović, 1986).

Već i ove šture naznake, bez ulaženja u dublje povijesne i geopolitičke analize prostornog značaja Splita, govore nam kako je ovaj grad važno prometno sjecište. Središnjem mjestu na hrvatskoj obali Jadrana može zahvaliti stalnu privlačnost koju je imao i za područje dalmatinskog (pa i šireg) zaleđa i za brojne srednjodalmatinske otoke. Osim toga, splitsko područje jedno je od najsunčanijih predjela u Republici Hrvatskoj. "Trajanje sunčevog sijanja u toku godine iznosi 2673 sata, ili u prosjeku 7,3 sata dnevno (ljetu 11,3, zima 4,2 sata dnevno). Visoki stupanj insolacije i u vezi s tim temperature zraka čine klimu blagom, jer su srednje temperature relativno dosta visoke, a snijeg, ledeni i studeni dani su rijetke pojave.

Srednja dnevna temperatura od 20° C na splitskom primorju nastupa 24. V., a prestaje 27. IX." (Prostorni plan općine Split do 2000. g., 1976).

Ovi podaci govore o iznimno blagoj klimi koja dopušta duži boravak na otvorenom, šetnje i život na ulicama i trgovima. To se posebno odnosi na Rivu koja je, zbog svog položaja, najosunčaniji dio grada. Klima je, zasigurno, jedan

od čimbenika koji su zaslužni za iznimnu živost na otvorenim prostorima mediteranskih gradova, pa tako i Splita.

Ovi dosad spomenuti čimbenici, između ostalog, utjecali su na porast broja stanovnika Splita⁷ i promjenu demografske strukture grada.

Tablica 1
Porast broja stanovnika Splita (1857.-1991.)

Godina	Broj stanovnika
1857.	10 358
1869.	12 196
1880.	14 513
1890.	15 697
1900.	18 547
1910.	21 407
1921.	25 052
1931.	35 332
1948.	48 296
1953.	58 538
1961.	77 959
1971.	123 201
1981.	169 322
1991.	189 388

Izvori: M. Korenčić: *Naselja i stanovništvo RH 1857.-1971.*, *Djela JAZU*, Knjiga 54, Zagreb 1979.; *Dokumentacija 533*, Republičkog zavoda za statistiku, Zagreb 1984.; *Dokumentacija 881*, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1992.

Za naše istraživanje zanimljivo je uočiti razliku između prirodnog i mehaničkog prirasta broja stanovnika.

Prirodni prirast na području grada iznosio je u razdoblju 1948.-1971. godine 11,88‰ dok je u istom razdoblju mehanički prirast bio 29,10‰. No, u zadnjih deset godina toga razdoblja prirodni prirast iznosi tek 10,54‰, prema 34,33‰ koliko je iznosio mehanički prirast (Generalni urbanistički plan Splita, 1972.).

Prema popisu stanovništva 1991. godine, od ukupnog broja stanovnika grada Splita (189388), broj rođenih u Splitu iznosi 83626 ili 44,16%, a broj doseljenih 105762 ili 55,84%.

U razdoblju najintenzivnijeg rasta broja stanovnika (1961.-1971.) mehanički porast je gotovo tri puta veći od prirodnog. Očekivano je da će ovakva prom-

7

Napomena: Pod naseljem Split podrazumijevamo onaj teritorijalni obuhvat koji je definiran popisom stanovništva 1991. godine. Prema toj definiciji isključena su naselja koja su u prijašnjim popisima bila sastavni dio Splita.

jena u strukturi stanovnika utjecati i na sve ostale urbane elemente, pozitivne i negativne. To se svakako odnosi i na predmet našeg istraživanja, na gradsku Rivu, jer ovakav nagli rast broja stanovnika donosi sa sobom i nove navike i novi odnos građana prema ambijentalnim vrijednostima i tradiciji. Rezultat ovog procesa Šimunović (1986:227) gleda vrlo pesimistično, jer smatra "kako je u gradu masa doseljenog veća od mase starosjedilačkog stanovništva, ti se konflikti uglavnom pomiruju prevagom jačeg, odnosno srozavanjem urbane kulture na niže razine." S ovom konstatacijom djelomično se slažemo te smatramo da bi je stoga trebalo uzeti kao polaznu točku za razmatranje mogućeg djelovanja, kako bi se barem djelomično riješio problem prilagodbe novih (su) građana gradu i obratno.

Potrebno je upozoriti da se kod ovakvih situacija ne treba oslanjati isključivo na "savjest i svijest" pridošlih članova zajednice. Odgovornost je i gradske uprave i planera osmisлити takav razvoj (pa i zakonom regulirati i zaštititi prioritete) koji će usmjeravati i poticati "poželjne" oblike socijalnog života, dakle u skladu s tradicijskim, kulturnim i ekološkim vrijednostima. Kako su neke promjene ipak neminovne i odraz su drugog vremena, način života u gradu od dvadesetak tisuća stanovnika (početkom stoljeća) umnogome se razlikuje od funkcioniranja grada čiji je broj stanovnika gotovo deset puta veći. Stoga su i promjene u socijalnom životu neizbježne, te grad djelomično gubi svoju prepoznatljivost i intimnost. Pišući o problemima koji prate rast gradova bitno je uočiti jednu pojavu kod svih velikih gradova, a koja je mnogo starija i umnogome prelazi okvire Splita, iako i njemu (a poglavito njegovoj Rivi) uzima ono za čime mnogi zaljubljenici ovoga grada nostalgично tragaju: "Neophodna svakodnevna časkanja u velegradu više nisu časkanja ljudi koji se sastaju i razgovaraju na uglovima ulica, za stolom ili na trgu: sada desetak ljudi piše u novinama, a daljnjih desetak spremaju emisije na radiju i televiziji i oni s profesionalnom blagorječivošću daju svakodnevne interpretacije o kretanjima i događajima" (Mumford, 1988:555).

Činjenica je da povećanjem broja stanovnika u gradu Splitu neke socijalne funkcije Rive, kao što je primjerice razmjena "gradskih informacija", nestaju. To ne treba obeshrabriti u pokušaju da se unaprjeđuju neke druge funkcije, danas možda potrebnije nego ikad. Na sličan način upozorava i Kečkemet (1986: 140): "Premda su mnoge funkcije gradskog centra, naročito one kulturne, privedene u same domove (radio je umnogome zamjenio kavanske informacije, televizija kazalište, kina i koncerte), individualni, obiteljski centri ne mogu ipak u cijelosti nadomjestiti urbani centar, ako društvo i dalje želi živjeti kao kolektiv, a ne samo kao zbir individualnih i nepovezanih minimalnih zajednica. Jer grad u osnovi pretpostavlja kolektivni život".

4. ZAKLJUČAK

Razmatranje socijalne uloge Rive u gradu Splitu (pret)postavlja i određen broj "zamki" koje mogu nastati kao posljedica kompleksnosti problema. Stoga su i pri dovršenju zaključaka nužne svojevrstne "ograde" zbog dilema unutar same

discipline urbane sociologije, ali i zbog širine problema koji nas u nekim segmentima nosi i preko granica urbane sociologije – do područja psihologije ili filozofije, koja su, pak, na nekim mjestima tek dotaknuta i koja zahtijevaju posebna istraživanja. Ono što je napose važno naglasiti jest mogućnost ali i nužnost proučavanja mnoštva aspekata ovog problema (arhitektonsko-urbaniistički, kulturno-povijesni, gospodarstveni, ekološki, simbolički, socijalni i dr.). Prostori poput gradskih ulica, parkova ili trgova značajni su za kvalitetu života u gradu, ali ono što izdvaja rivu kao posebnu mikroambijentalnu cjelinu unutar gradske jezgre njezina je čvrsta prostorna interakcija s prirodom, pri čemu priroda uranja u gradski prostor i urbani prostor u prirodu. No, mogući doprinos ovog prostora kvaliteti života ne iscrpljuje se samo u kontaktu s prirodom. Jedna od najvećih funkcija grada koji je omogućio stvaranje i egzistenciju muzeja, smatra Mumford (1988), jest da i sam bude na neki način – muzej. Osim zbirke "kulturnih predmeta" koju sadrži u sebi, grad čuva i prenosi i zbirku običaja i zbirku oblika društvenosti što se razvijaju s njim i u njemu.

Događanja na Rivi, tradicionalne svetkovine i običaji, koji svakako zahtijevaju posebne studije, ostali su u "pamćenju grada" kao simboli vezani za identitet grada jednako kao i povijesni spomenici.

Utoliko je izraženija simbolika Rive kao javnog, otvorenog prostora u gradu Splitu i njezina uloga u mogućoj retradicionalizaciji, što se sve više očituje kroz obnavljanje starih gradskih "fešti" i običaja, a koja također potiče na posebna istraživanja.

LITERATURA

Aiello, J. R., Thompson, D. E. (1980), Personal Space, Crowding, and Spatial Behavior in a Cultural Context, u: Altman, I., Rapaport, A., Wohlwill, J. A., eds. Human Behavior and Environment, Vol. 4., *Environment and Culture*, Plenum Press, New York and London., pp. 107-178.

Braudel, F. (1990), *Civilizacije kroz povijest*, Globus, Zagreb.

Brill, M. (1989), Transformation, Nostalgia, and Illusion in Public Life and Public Place, u: Altman, I., Zube, E. H., eds. Human Behavior and Environment, Vol. 10., *Public Places and Spaces*, Plenum Press, New York and London., pp. 7-30.

Carr, S., Lynch, K. (1979), Open Space: *Freedom and Control, Immovable Objects: Urban Open Spaces*, Cooper-Hewitt Museum, the Smithsonian Institution's National Museum of Design, New York.

Chevalier, J., Gheerbrant, A. (1994), *Rječnik simbola*, Mladost, Zagreb.

Cifrić, I. (1989), *Socijalna ekologija*, Globus, Zagreb.

Čaldarović, O. (1987), *Suvremeno društvo i urbanizacija*, Školska knjiga, Zagreb., str. 33-40.

Čaldarović, O. (1985), *Urbana sociologija*, Globus, Zagreb.

Dokumentacija 533, (1984), Republički zavod za statistiku, Zagreb.

Dokumentacija 881, (1992), Republički zavod za statistiku, Zagreb.

Eckardt, W. V. (1979), *Reclaiming our Waterfronts, Immovable Objects: Urban Open Spaces*, Cooper-Hewitt Museum, the Smithsonian Institution's National Museum of Design, New York.

- Generalni urbanistički plan Splita*, (1972), III. knjiga, Urbanistički zavod Dalmacije, Split.
- Günter, H. (1989), *Ekologija i pravo u istorijskom pogledu*, Radio Sarajevo, III. program, 62/1989.
- Karaman, L.J. (1986), *Odabrana djela, O djelovanju domaće sredine u umjetnosti hrvatskih krajeva*, Književni krug, Split.
- Kečkemet, D. (1986), *Grad za čovjeka*, Društvo historičara umjetnosti Hrvatske, Zagreb.
- Korenčić, M. (1979), *Naselja i stanovništvo RH 1857.-1971., Djela JAZU, Knjiga 54*, Zagreb.
- Low, S. M. Altman, I., (1992), *Place Attachment, Human Behavior and Environment*, Vol. 12., *Place Attachment*, Plenum Press, New York and London., pp. 1-11.
- Maroević, M. (1991), *Analiza planova, programa i programskih studija: Projekt gospodarenja prostora Kaštelanskog zaljeva, Sociološka studija Kaštelanskog zaljeva*, Sveučilište u Splitu, CIMIS, Split.
- Maroević, I. (1986), *Sadašnjost baštine*, Društvo povijesničara umjetnosti SR Hrvatske, Zagreb.
- Maurič, E. (1995), *Ekološko-ekonomske pretpostavke "zelenog modela"*, *Socijalna ekologija*, Vol. 4., No. 1., Zagreb., str. 83-90.
- Michelson, W. H. (1970), *Man and his Urban Environment*, Addison-Wesley Publishing Company.
- Muljačić, S. (1966), *Urbanistički razvitak Splita i regulacioni planovi od početka XIX. st. do 1944. g., URBS-6*, Split.
- Mumford, L. (1988), *Grad u historiji*, Naprijed, Zagreb.
- Nasar, J. L. (1989), *Perception, Cognition, and Evaluation of Urban Places*, u: Altman, I., Zube, E. H., eds. *Human Behavior and Environment*, Vol. 10., *Public Places and Spaces*, Plenum Press, New York and London., pp. 31-56.
- Popis stanovništva 1991.* (1994), Državni zavod za statistiku, Zagreb.
- Prelog, M. i sur. (1978), *Funkcije gradskog centra i podcentara u zagrebačkom gradskom prostoru*, Centar za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Radica, B. (1971), *Sredozemni povratak*, Knjižnica Hrvatske revije, München-Barcelona.
- Rogić, I. (1991a), *Periferijski puls u srcu od grada*, Biblioteka Revije za sociologiju, Zagreb.
- Rogić, I. (1991b), *Stanovati i biti*, Biblioteka Revije za sociologiju, Zagreb.
- Saarinen, E. (1972), *Gradovi*, Svjetlost, Sarajevo.
- Supek, R. (1987), *Grad po mjeri čovjeka*, Naprijed, Zagreb.
- Šimunović, I. (1986), *Grad u regiji*, Pogledi, Split.
- Šimunović, I., Mladineo, N. i dr. (1991), *Pilot aplikacija modela gradske rente uz korištenje višekriterijalne analize, Projekt gospodarenja prostorom Kaštelanskog zaljeva, Sociološka studija Kaštelanskog zaljeva*, Sveučilište u Splitu, CIMIS, Split.
- Tablogram: Stanovništvo prema migracijskim obilježjima*, (1992), (01191)1-1-6, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

THE SOCIAL CHARACTERISTICS OF RIVA IN THE LIFE OF A TOWN (SPLIT)

Anka Mišetić

Institute for Applied Social Research, Zagreb

The paper analyzes the social role of *Riva* (word of Italian origin describing the stretch of coastal line within a town) in the town of Split. The problem is seen as a complex urban space both defined and specified by a variety of elements such as architectural, cultural, historical, economic, ecological, symbolic, social, etc. According to the author, these elements should not be analyzed on their own, for only when seen as a unique interaction do they form the phenomenon known as *Riva*. Consequently, the conclusion emphasizes the role of *Riva* (here seen as a unique micro-ambient wholeness together with its symbolic and landscape qualities) in forming the urban identity. Finally, the author stresses the importance of *Riva* in the ongoing process of re-traditionalizing urban public life.

DIE SOZIALEN MERKMALE DER STRANDPROMENADEN IM LEBEN DER KÜSTENSTÄDTE

Beispiel Split

Anka Mišetić

Institut für angewandte Gesellschaftsforschung, Zagreb

Der Artikel analysiert die soziale Rolle der Küstenpromenade von Split, wobei diese als komplexer, von zahlreichen Komponenten bestimmter urbaner Bereich betrachtet wird. Die Analyse gründet sich auf verschiedenen Aspekten, so etwa auf der architektonisch-urbanistischen, kulturell-geschichtlichen, wirtschaftlichen, symbolischen und sozialen Dimension dieses Bereichs. Diese Komponenten dürften nicht getrennt betrachtet werden, denn erst ihr Miteinander und Nebeneinander bringt das Phänomen der Küstenpromenade voll zum Ausdruck. Die Schlussfolgerungen der Autorin suggerieren, dass sowohl die symbolischen als auch die landschaftlichen (Natur-)Merkmale dieses Bereichs quasi als Mikroambiente zur Gestaltung der Identität der Stadt beitragen und eine bedeutendere Rolle im bereits begonnenen Prozess der Retraditionalisierung des öffentlichen Lebens der Stadt spielen können.